

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

שימוש בזרעו של מת

הרב יובל שרלו

1. הצגת הנושא

ההתפתחויות הטכנולוגיות בתחומי הרפואה בכלל, והפוריות בפרט, נושאות בחובן שאלות אתיות מורכבות – ואחת מהן היא שאלת השימוש בזרעו של נפטר. טכניקות רפואיות בנות ימינו מאפשרות שאיבת זרע מן המת בתוך עשרים וארבע השעות הסמוכות לפטירתו, ומאליה עולה השאלה: האם מותר וראוי ליטול זרע מן המת במטרה להפרות את אלמנתו או אישה אחרת החפצה בכך? שאלה דומה, אך חמורה פחות, עשויה להישאל כאשר האדם הקפיא את זרעו לצורכי שימוש עתידיים (כגון לפני טיפולים כימותרפיים), ונפטר קודם שהשתמש בו. מורכבות נוספת עשויה להתעורר במקרה של ויכוח בין אלמנת הנפטר ובין הוריו באשר לשימוש בזרע: למשל, כאשר האלמנה אינה מעוניינת להרות מן הזרע, ההורים מבקשים להפרות בו אישה אחרת על מנת לשמר את זכרו של בנם, ואילו האלמנה טוענת שהנפטר לא היה מעוניין במעשה זה. נייר עמדה זה ידון במכלול ההיבטים של השימוש בזרע הנפטר.

2. הדילמה האתית

כדי לסדר את הדיון, נבחין בין המקרים השונים ובין הדילמות השונות המצויות בכל אחד מהם. בעד השימוש בזרע המת עומד הרצון האנושי, המובן והנוגע ללב, המבקש להותיר זכר לנפטר. כאשר הנפטר ביקש זאת במפורש, מתווסף גם השיקול של כבוד המת שמתקיים כאשר מממשים את רצונו. נוסף לאלו, ישנם שיקולים הקשורים באנשים שעודם חיים: אלמנת הנפטר מבקשת להיבנות ממנו כדי לממש את ברית הנישואין שלהם, וגם בני משפחתו עשויים לבקש שייותר ממנו זכר בעולם. במצבים שבהם האלמנה קרובה לסוף גיל הפריור יש לשקול גם את הבטחת סיכוייה להרות ולהביא ילדים לעולם.

מנגד, עומדים מספר שיקולים. ראשית, אין זה ברור כי אכן רצונו של אדם הוא שישתמשו בזרעו גם לאחר מותו, ושימוש המנוגד לרצון המת הנו פגיעה בכבודו. בנוסף, ייתכנו שיקולים הקשורים בטובת הילד: עצם הלידה ליתמות מתוכננת הנה סיכון מסוים; ומלבד זאת, היא עשויה להטיל על שכמו של הילד 'תווית חברתית' של מי שנולד כדי לשמר את זכרו של אביו ותו לא. כאשר האלמנה מתנגדת, ניתן לטעון כי היא הקרובה ביותר לנפטר ולכן יודעת היטב מהו רצונו.

הסוגיה טרם הוסדרה בחקיקה.¹ בשנת 2003 פורסמו הנחיות היועץ המשפטי לממשלה בנושא,² והן התירו שימוש בזרעו של הנפטר כאשר הייתה לו בת זוג קבועה אשר מעוניינת כעת בשימוש בזרע ומתוך ההנחה שהערה כי אכן זהו רצונו. עוד קבעו ההנחיות כי במקרה שהנפטר היה רווק, מותר השימוש בזרעו רק אם גילה במפורש את דעתו החיובית, או שישנן ראיות המוכיחות שזה היה רצונו. בנוסף, נקבע בהנחיות היועץ המשפטי לממשלה כי להורי הנפטר אין מעמד משפטי עצמאי בנושא זה, וכן כי כדי לאשר את השימוש בזרע יש לערוך תסקיר (על ידי עובדת סוציאלית) במטרה לברר את רצון הנפטר ואת חופשיות הסכמתה של האלמנה. הנחיות היועץ המשפטי לא עסקו במקרים שבהם רצון ההורים מתנגש עם רצון האלמנה. עניין כזה נידון לאחרונה בפסיקתו של בית המשפט העליון, אשר קבע (בהכרעת הרוב) כי לא ניתן לעשות שימוש בזרע כנגד רצונה של האלמנה, משום שסביר שהאלמנה היא שיוודעת, בצורה המדויקת ביותר, מה היה רצונו של הנפטר.³

¹ אמנם בתזכיר חוק בנק הזרע אשר נוסח על ידי משרד הבריאות ישנה התייחסות ארוכה לסוגיה, כך שיתכן שבשנים הקרובות יאמר המחוקק את דברו בסוגיה זו.

² 'נטילת זרע לאחר המוות ושימוש בו', הנחיות היועץ המשפטי לממשלה 1.2202 (התשס"ג) <http://www.justice.gov.il/Units/YoezMespati/HanchayotNew/Seven/12202.pdf>.

³ בע"מ 7141/15 פלונית נ' פלונית (פורסם בנבו, 22.12.2016).

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

3. המבט היהודי

1.3. שיקולים בעד השימוש בזרע

1.1.3. הותרת זכר למת וזיכויו:

היהדות רואה ערך רב בהותרת זכר לנפטר, ואילו הטרגדיה של מוות ערירי בלא זיכרון נחשבת לקללה ולעונש חמור ביותר.⁴ מסיבה זו, מצווה התורה לכתחילה שאלמנתו של מי שמת ללא ילדים תינשא לאחיו והילד שייולד להם יקום על שם המת;⁵ ואכן יש שכתבו כי ניתן ללמוד מכאן שהפריה לאחר המוות מתאימה לרצון התורה ועושה חסד עם הנפטר.⁶ מלבד זאת, רואה היהדות את המצוות והמעשים הטובים של צאצאי המת כזכות עבורו,⁷ וממילא שימוש בזרעו להפריית אישה עשוי להיחשב לגמילות חסד עם המת.⁸

2.1.3. אמהות וזוגיות:

ישנם מקרים שבהם האלמנה מצויה בגיל שבו אין סבירות שתינשא שוב ותספיק להביא ילדים לעולם. אמנם אישה אינה חייבת במצוות פרייה ורבייה, אך היא יכולה להשתתף במימוש הערך החשוב של יישוב העולם, המכונה אצל חז"ל, בעקבות הנביא, 'לא תוהו בראה לשבת יצרה'.⁹ מלבד זאת, במקומות מספר הושוותה העריריות למוות,¹⁰ וייתכן שבסיוע לאישה להביא ילדים לעולם ובהגשמת הצורך הנפשי העז בצאצאים יש משום גמילות חסד עם האישה. ואכן, הצורך בילדים, ובמיוחד רצון האם בהמשכיות ובמשענת כשתזקין, מתיר עקרונית לאישה לתבוע גט מבעלה אם הוא אינו יכול להביא ילדים לעולם.¹¹ ברור שכאשר האישה יכולה להינשא לבן זוג אחר ולהוליד עמו ילדים, שיקולים אלו אינם רלוונטיים; אולם במקרים מעין אלו יש להתחשב בשיקול הקמת זכר לנפטר, ואפשר גם שיש לקחת בחשבון גם את רצון האישה העמוק בילד דווקא מבן זוגה האהוב.

2.2. שיקולים נגד השימוש בזרע

1.2.3. מבנה המשפחה הרצוי:

היהדות רואה במבנה המשפחה המסורתי – הכולל: איש, אישה וילדיהם – את המודל המשפחתי הרצוי. כבר פרקיה הראשונים של התורה עוסקים במוסד הנישואין, והם מתארים אותו כמבנה אחדותי אשר נועד לכרוך זוגיות, הורות ומיניות כמכלול אחד.¹² חז"ל מוסיפים כי מבנה זוגי שכזה יכול לשמש כמוקד של קדושה.¹³ מצוות רבות הנוגעות

⁴ ויקרא כ, כ-כא; ירמיהו כב, ל; בראשית ל, א. ראו גם שו"ת ישכיל עבדי ו, אה"ע, קט, אות ב.

⁵ דברים כה, ה-ו. וראו בראשית לח ופירוש הרמב"ן שם על פסוק ח.

⁶ הרב זלמן נחמיה גולדברג, 'על תרומת ביציות, פונדקאות, הקפאת זרעו של רווק, ונטילת זרע מן המת', בתוך: הרב ד"ר מרדכי הלפרין (עורך), ספר אסיא יג, ירושלים תש"ע, עמ' 111. לדעה חולקת הסבורה שאין ללמוד דבר ממצווה זו, ראו הרב אשר וייס, 'הזרעה מלאכותית לאחר מיתה', בית הלל י (תשס"ב), עמ' עג-עד.

⁷ ראו למשל סנהדרין קד, א; בית יוסף יורה דעה, שעו. אחד היישומים של רעיון זה מצוי במנהג אמירת הקדיש על ידי צאצאי הנפטר.

⁸ הרב מרדכי הלפרין, 'גמילות חסדים עם המת וקיום מצוות פרו ורבו', רפואה, מציאות והלכה, ירושלים תשע"ב, עמ' 342-346 (וראו גם את דברי הרב אביגדור נבנצל שם בהערות 8, 37).

⁹ גיטין מא, ב; בית שמואל אבן העזר, א, ב; ערוך השולחן אורח חיים, קנג, טו. במצב שבו הבעל בחיים, יכולה האישה להיות שותפה בקיום המצווה של האיש (ראו ר"ן קידושין טז, ב מדפי הר"ף), אולם כאן אנו עוסקים במת הפטור ממצוות.

¹⁰ תיאורים אלו מתחילים במקרא בסיפוריהם של רחל (בראשית ל, א) וחנה (שם"א א) וממשיכים במקורות חז"ל (לדוגמה בראשית רבה עא, ט; ברכות לא, ב).

¹¹ יבמות סה, ב; שולחן ערוך אבן העזר, קנד, ו.

¹² האדם נברא כ 'זכר ונקבה' (בראשית א, כז; שם ב, כא-כה) אשר הצטוו לפרות ולרבות (שם א, כח; שם ט, א). מעבר לפונקציית ההורות שבזוגיות, מתארת התורה את חיבור האיש והאישה במילים 'ודבק באשתו והיו לבשר אחד' (שם ב, כד), שהתפרשו כמתארים את חשיבות הקשר הרגשי והמיני במוסד הנישואין (ראו רש"י ורמב"ן שם). להרחבה ראו: הרב יוסף דוב סולובייצ'יק, "נישואין", בתוך: אדם וביתו, תל אביב 2009, עמ' 55-81; הרב חיים נבון, שיעורי בית, תל אביב תשע"ז, עמ' 182-183.

¹³ וכלשונם: 'איש ואישה, זכו – שכינה ביניהן' (סוטה יז, א).

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

לחינוך הצאצאים ולהתפתחותם מוטלות על האב או מניחות קיום הורות זוגית.¹⁴ ניתן אפוא לומר כי היהדות מדריכה ומכוונת למודל משפחתי של הורות זוגית, אולם מובן שזהו אינו שיקול מכריע.

2.2.3. לזות שפתיים:

באופן עקרוני, מרחיקה ההלכה מעשים שמחשידים את העושה אותם בעברות.¹⁵ מסיבה זו, יש שטענו כי אישה שמתעברת בנסיבות מיוחדות שכאלה עשויה לעורר חשד לזנות;¹⁶ אולם אחרים טענו שאין בכך כדי לחדש איסור של ממש.¹⁷

3.2.3. יתמות מתוכננת:

לצד העדפת מבנה המשפחה המסורתית, ישנם גם שיקולים הקשורים לטובת הילד, אשר פורטו בפרק 2. אכן, ישנם פוסקים שחששו לשיקולים אלו, אולם לדעתנו אין בהם כדי לאסור הולדת ילדים לייתמות מתוכננת: משום שלא ברור שקיימת חובה כלפי ילד שטרם נולד;¹⁸ משום שזו אינה פגיעה שתוביל בוודאות לתוצאות חמורות;¹⁹ ואולי גם מתוך מתן משקל לצערה של האלמנה.²⁰

3.3. שיקולים במצבים מורכבים יותר: הוצאת זרע מן המת, ומעמד ההורים מול האלמנה

1.3.3. נטילת זרע מגוף הנפטר:

נקודת המוצא של ההלכה היא שגופו של הנפטר אינו שייך אך לו, וחובה לנהוג בו בכבוד – גם אם הנפטר ציווה אחרת.²¹ ואכן, ההלכה אוסרת את ניוול גופתו של הנפטר,²² וכן אוסרת כל הנאה מגופו.²³ ישנם פוסקים שקבעו כי בשל איסור הניווול אין להוציא זרע מן הנפטר, ובשל איסור ההנאה מן המת אסור לעשות שימוש בזרעו.²⁴ אולם מדיוני הפוסקים בסוגיות של ניתוחי מתים והשתלת איברים²⁵ ניתן להעלות פתרונות לבעיות אלו: בעיית ניוול המת נפתרת בהסתמך על כך שבפעולה זו יוצרים זכר ושארית לנפטר,²⁶ וכן בהסתמך על כך שפעולה שעושים כמוה

¹⁴ ראו שר"ת במראה הבזק ד, קכט. בין מצוות אלו ניתן למנות את מצוות כיבוד הורים; את המצווה לספר לילדים על יציאת מצרים בליל הסדר; את המצווה המוטלת על האב למול את בנו; ואת המצווה ללמדו תורה.

¹⁵ ראו למשל: משלי ד, כד; יבמות כד, ב; גיטין עט, ב.

¹⁶ ראו: נשמת אברהם (מהדורה שנייה), חלק ג, עמ' מט (בשם הרב שלמה זלמן אויערבך); הרב יצחק זילברשטיין, שיעורי תורה לרופאים ד, בני ברק תשע"ב, עמ' 317.

¹⁷ הרב מרדכי הלפרין, 'הזרעה מלאכותית איסור והיתר', רפואה, מציאות והלכה, ירושלים תשע"ב, עמ' 301–303.

¹⁸ יש שהבינו כי דברי הגמרא קוראים לאדם להימנע מנישואין למשפחות שנופצות בהן מחלות גנטיות מסוכנות, משום שאסור להוליד ילדים כאשר יש סיכון שייסבלו ממחלות קשות. ראו: שולחן ערוך אבן העזר ב, ז; שר"ת דברי מלכאל ד, קז; שר"ת שיח נחום צו. בהתאם לשיטה זו, ישנם פוסקים שאסרו יתמות מתוכננת, ראו לדוגמה: הרב יצחק שילת, 'שיכפול גנטי לאור ההלכה', תחומין יח (תשנ"ח), עמ' 141–142; ה"ל, רפואה, הלכה וכוונות התורה, ירושלים תשע"ד, עמ' 211–212; ובעידון קל אצל הרב יעקב אריאל ואחרים, 'הפרייה לאחר המוות: היבטים משפטיים והלכתיים', הרפואה 139 ט–י (נובמבר 2000). אולם פוסקים אחרים ראו בדברי הגמרא הללו עצה טובה ותו לא, ראו למשל: שר"ת מעשה חושב ד, לח; שר"ת בגדי שש טו.

¹⁹ יש לציין כי גם מי שסבור שזוהי אינה 'עצה טובה' אלא מדובר באיסור של ממש, יודה כי הסבל שעלול להיות מנת חלקו של בן למשפחת מצורעים אינו ברהשוואה לסבלו של ילד למשפחה חדהורית. לכן, גם אם קיים איסור במקרה הראשון, דומה שלא ניתן לגזור ממנו איסור במקרה השני.

²⁰ שיקול כזה הופעל בנוגע לתרומת זרע לרווקה בידי מיעוט מהפוסקים (ראו לדוגמה תשובת הרב אהרון ליכטנשטיין המובאת אצל הרב שמואל דוד, 'תשובות בעל פה של הרב אהרון ליכטנשטיין', צהר מ [תשע"ו], עמ' 32), אולם במקרה שלפנינו האישה יכולה להינשא לאחר ולכן ספק אם ניתן להתחשב בשיקול זה.

²¹ שולחן ערוך יורה דעה, שמח, ב–ג.

²² בבא בתרא קנד, ב; חולין יא, ב; סנהדרין מז, א (איסור הלנת המת).

²³ עבודה זרה כט, ב; סנהדרין מז, ב.

²⁴ הרב יגאל שפרן, 'אבהות לאחר מיתה', תחומין כ (תש"ס), עמ' 347–352.

²⁵ להרחבה ראו הרב אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית (מהדורה שנייה, ירושלים תשס"ו), ערך 'השתלת איברים' עמ' 115–142 וערך 'ניתוח המת' עמ' 593–599, 606–610.

²⁶ ראו: שר"ת הרשב"א א, שסט; שר"ת הרדב"ז א, תפד. לכך ניתן להוסיף כי יש המתירים את ניוול המת במקרה שבו ניתנה הסכמתו (ראו שר"ת בנין ציון קע); אחרים מתירים ניוול קל גם במקרה של הסכמה משוערת (הרב יצחק אייזיק הלוי הרצוג, פסקים וכתבים ה, יורה דעה, קנז); ויש שהתירו את ניוול המת לשם צורך גדול (ראו במקורות המובאים בשר"ת יביע אומר ג, יורה דעה, כג).

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

גם לאדם בריא אינה נחשבת למבזה;²⁷ ובעיית ההנאה מן המת נפתרת בהסתמך על הסברה שאיסור ההנאה קיים רק כאשר אותו חלק מגופו נחשב כמת, ואילו כאשר החלק עתיד להתחבר לגוף חי, כמו במקרה של זרע שעתידי ליצור חיים חדשים, השימוש בו אינו נחשבת להנאה מן המת;²⁸ סברה נוספת שניתן להסתמך עליה היא ששימוש בזרע הנפטר נחשב 'שלא כדרך הנאתו', כלומר שלא כדרך ההנאה הרגילה,²⁹ ופוסקים רבים מקלים בשימוש כזה.³⁰

2.3.3. הזרעה בלא הסכמה:

עשיית שימוש בזרעו של אדם אך ורק לשם הנצחתו, וכאשר כאדם חי הוא לא הביע כל רצון בכך, מעוררת בעיות נוספות. נדמה ששימוש כזה מורה כי הזרע אינו אלא משאב טכני ואמצעי הנתון לשימושם של בני האדם. יחס כזה אל זרע האדם גובל בבעייתיות רבה שכן תאי הזרע הם תמצית הקיום האנושי, והם ראויים ליחס אחר לחלוטין. מעמדם הייחודי של תאי הזרע בא לידי ביטוי באיסור החמור על הוצאת זרע לבטלה;³¹ בהתחבטויות הפוסקים באשר לתנאים שבמסגרתם ניתן להוציא זרע לצורך בדיקה רפואית או הפריה מלאכותית;³² ובחששות ההלכתיים והמשפטיים שעולים באשר לשכפול גנטי.³³ לאור כל זאת נראה שהורי הנפטר לבדם אינם יכולים להביע עמדה בנושא זה.

3.3.3. הזרעה כחלק מהברית הזוגית:

הברית הזוגית שכרת הנפטר עם אלמנתו, כאשר נישאו, כוללת גם התחייבות שלו להביא עמה ילדים לעולם. ממד זה של הברית (כפי שהמקרא אכן מתאר את הקשר הזוגי)³⁴ מתואר בפסוק 'ודבק באשתו והיו לבשר אחד' – אשר לדברי חלק מהמפרשים מתאר את השותפות הזוגית שנוצרת על ידי הולדת ילדים.³⁵ לכן, כאשר הנפטר הקפיא זרע לשימוש עתידי, או כאשר האלמנה מעוניינת בשאיבת זרעו, השימוש בזרע הנו חלק מהברית הזוגית ואינו ניצול משאב טכני. אכן, ממד הברית רלוונטי רק כאשר מדובר בהפריית האלמנה עצמה; ואם היא אינה מעוניינת בכך, הרי שהיא 'ניתקה את הברית' ולכן אין לה כל מעמד בשאלת הפרייתן של נשים אחרות מזרע בעלה לשעבר. כמו כן, מסתבר כי לאחר שהאלמנה נישאה לאדם אחר, או כאשר עבר פרק זמן משמעותי מהרגע שבו יכלה לעשות שימוש בזרע ועד שהיא מבקשת לעשות זאת – איבדה האלמנה את מעמדה המשפטי בעניין זה. הראה לקביעה זו ניתן למצוא בדיני מזונות האישה: כחלק מהתחייבויות הבעל בכתובה הוא מחויב לזון את אלמנתו עד שתתבע את כתובתה;³⁶ ואילו לאחר שהיא מתקדשת לאדם אחר פוקע הקשר שלה לבעלה הקודם, והיא אינה זכאית יותר למזונות.³⁷

²⁷ שר"ת בניין ציון קעא; שר"ת אגרות משה יורה דעה, ב, קנא; הרב אברהם שטיינברג, 'מיהו אב בימינו?', תחומין לב (תשע"ב), עמ' 355. יש להעיר שההיתר מותנה בכך שהוצאת הזרע אינה נעשית על ידי כריתת האשך.

²⁸ הרב איסר יהודה אונטרמן, שבט מיהודה (מהדורת מוסד הרב קוק), עמ' נה; שר"ת מנחת שלמה מהדורה תניינא, סימן צז.

²⁹ ראו שר"ת אגרות משה יורה דעה, א, רכט, ענף ה, הסבור שצורכי רפואה נחשבים 'שלא כדרך הנאתו', ומאיידך ראו את דבריו של בעל שר"ת ציצן אליעזר (יג, צא) שחולק על סברה זו ומחשיב זאת 'כדרך הנאתו'.

³⁰ ראו לדוגמה: שר"ת רדב"ז ג, תקמח; שר"ת הר צבי רעז. נושא זה נתון במחלוקת משמעותית ופוסקים רבים לא קיבלו את ההיתר הנזכר, ראו: הגהות ר' עקיבא איגר על שו"ע יורה דעה, שמש; שר"ת אגרות משה לעיל הערה 29; שר"ת מנחת שלמה לעיל הערה 28.

³¹ משנה תורה הלכות איסורי ביאה כא, יח; שולחן ערוך אבן העזר, כג, ב.

³² ראו למשל: הרב אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית, ערך 'זרע', עמ' 370–391; הרב יצחק זילברשטיין, שיעורי תורה לרופאים ד, בני ברק תשע"ב, עמ' 282–290.

³³ ראו למשל: שר"ת ציצן אליעזר טו, מה; בנימה מתונה יותר אצל הרב אברהם שטיינברג, אנציקלופדיה הלכתית רפואית ערך 'שבוט אדם ותאי גזע' (א); וכן בחוק איסור התערבות גנטית (שיבוט אדם ושינוי גנטי בתאי הרבייה) התשנ"ט–1999.

³⁴ ראו למשל מלאכי ב, יד.

³⁵ בראשית ב, כד וראו רש"י ורד"ק שם.

³⁶ שולחן ערוך אבן העזר צג, ג ובסעיפים הסמוכים.

³⁷ שם סעיף ז. וראו את הדין ברמ"א ובמפרשים שם מהו הדין במקרה שהשתדכה לאחר אך לא התקדשה לו.

ארגון רבני צהר
היהדות של כולנו

4.3.3. עדיפות האישה על ההורים בשאלות אלו:

ראשיתו של הפסוק שהובא בסעיף הקודם מדגישה את המעבר שמתרחש בזמן הנישואים, מזיקה להורים לזיקה לאישה: 'על כן יעזוב איש את אביו ואת אמו ודבק באשתו והיו לבשר אחד'.³⁸ בהתאם לכך, מסתבר כי בעניינים הקשורים בהולדה יש לאישה עדיפות על ההורים, והיא רשאית להטיל וטו על רצונם של אלו בשימוש בזרעו של בנם – אף אם היינו מכריעים שכאשר מדובר ברווק, ההורים יכולים להציע שימוש בזרעו לרווקה.

4. מסקנות

1.4. אם הנפטר הותיר צוואה ברורה לגבי השימוש בזרעו, יש לקיים אותה, למעט מקרים של חוסר סבירות משמעותי.

2.4. חשוב לברר בצורה מדויקת את אמתות רצונם של הנפטר ובת זוגו. הנחייתו של היועץ המשפטי לממשלה מסדירה זאת באמצעות תסקיר של עובד סוציאלי, ודומה שמדובר בנוהל ראוי ונכון.

3.4. אם הנפטר לא הותיר הוראות והיה נשוי, שיקול דעתה של אלמנתו הוא הקובע; ובתנאי שטרם נישאה לאחר, וכן שלא עבר זמן משמעותי מהרגע שבו יכלה לעשות שימוש בזרעו. אין עדיפות לרצון האלמנה ביחס להפריית נשים אחרות, לא לחיוב ולא לשלילה.

4.4. כאשר הנפטר לא היה נשוי, אין לעשות שימוש בזרעו.

5.4. בני משפחתו האחרים של הנפטר, כולל הוריו, אינם בעלי מעמד בנושא זה.

6.4. העקרונות שהוזכרו כאן חלים הן כאשר הנפטר הקפיא את זרעו בעודו חי, והן במקרה שהזרע נשאב ממנו לאחר מותו; בהתקיים עקרונות אלו, אף מותרת השאיבה לכתחילה, כל עוד אין מדובר בדרך שמבזה במיוחד את המת.

³⁸ לעיל הערה 35 וראו רמב"ן שם.